

## ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

*Класична парадигма освіти, ґрунтуючись на трансляційному спілкуванні, вичерпала свій гуманістичний потенціал, оскільки інтерпретує освітянський процес як суб'єкт-об'єктну взаємодію. В останній чверті XX століття високорозвинуті країни запроваджують парадигму освіти, яка ґрунтується на трансактному спілкуванні. Її суб'єкт-суб'єктна специфіка репрезентує гуманістичні тенденції в освіті в умовах інформатизації суспільства та комп'ютеризації всіх сфер суспільства.*

В епоху переходу до інформаційного суспільства актуалізується розв'язання завдань, пов'язаних з модернізацією освіти. Одним з таких завдань є обґрунтування знанієвої освітньої моделі та її мовної репрезентації. У розвитку знань про навколишній світ вбачали більшість філософських шкіл Нового та Новітнього часу фактор прогресу людства, а у наш час знання перетворилась у глобальний, принципально невичерпний ресурс людства, яке вступило у нову епоху розвитку, передумови якого були підготовлені розвитком міждержавних транспортних систем, мережі комунікацій і зв'язку, ринкової економіки і демократичної моделі політичного устрою. Саме тому, що ці знання репрезентуються мовними засобами, а також тому, що у будь-які соціальні стосунки люди вступають завдяки мові, в останній час на згаданий процес почав дедалі більше впливати лінгвістичний фактор, важливість якого у світлі нових реалій вимагає осмислення, у тому числі у контексті пошуку освітньо-виховної парадигми, яка б заступила традиційну знанневоцентричну і відповідала запитам часу. В українському освітньому середовищі знанневоцентричній протиставляється гуманістична парадигма, задекларована як підґрунтя організації навчально-виховного процесу [5]. Про переваги гуманістичної освіти пише, зокрема, І. Зязюн: «Гуманістична концепція освіти холистична, тобто позбавлена статистичного, безособистісного підходу до людини, яка постає при цьому не сукупністю окремих пізнавальних процесів і психічних властивостей, а цілісною особистістю» [4, с.8-9]. Безумовно, як слушно зауважує О. Семенов, незаперечною є роль вітчизняної системи освіти, яка впродовж тривалого часу забезпечувала ґрунтовну підготовку спеціалістів для масового виробництва та школи, виховувала колективістські якості й водночас сприяла утвердженню думки про другорядність особистості. Разом з тим сьогодні з його інформаційними переважаннями, розвитком технологій, акцентом на особистісні орієнтації потребує як «зміни самого феномена знання, зміцнення загальнокультурного фундаменту освіти; пріоритету самостійності, розвитку умінь мобілізувати особистісний потенціал» (В.Болотов, В.Сериков), так і суттєвих змін у навчально-пізнавальній, науково-дослідній, практичній складових системи професійної підготовки молоді [9], що у тому числі й мовного спрямування.

Важливим кроком у напрямі становлення нової парадигми стала розробка «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті», у якій йдеться про необхідність заміни «знанієвої парадигми» освіти на «діяльнісно-розвиваючу» та обов'язкового переходу від інформаційно-репродуктивного навчання до особистісно-орієнтованого. Наголошує-

ся, що традиційна «знанієва» (або «пізнавальна») парадигма освіти, відповідно до якої людина є об'єктом процесу «озброєння» системою знань, вмінь, навичок) є тупиковим шляхом, а особистісно орієнтована парадигма освіти, у якій людина є суб'єктом пізнання, життя і особистісного розвитку, є перспективною [3]. Становлення інноваційної парадигми з притаманними їй загальністю, інтегральністю, креативністю (за Н.Сухановою), прагненням сприяти самовдосконаленню і саморозвитку молодого покоління вимагає методологічного обґрунтування, що й зумовило інтерес до неї дослідників, до яких належать В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай та ін. [9]. Варто визнати, що, незважаючи на розставлені наголоси, особистісно орієнтованість навчання у межах становлення даної парадигми часто лише декларується [6].

Метою статті є аналіз шляхів подолання цієї декларативності з позиції формування у свідомості представників молодого покоління мовної картини світу у контексті становлення гуманістичної освітньої парадигми. Пропонуємо проаналізувати ці шляхи у трьох площинах: з позиції сучасних вимог до професійної підготовки працюючих, необхідності пов'язувати цю підготовку з розвитком уявлення у свідомості людини про світ і себе у цьому світі, потребу в конкурентоздатній освіті, яка була б запорукою збереження престижності національних держав і національної ідентичності кожної особистості.

У контексті вимог до професійної підготовки працюючих, виникає питання про зміст мовної картини підростаючого покоління, а саме: «Чи означає криза освітньої знанневоцентричної парадигми неактуальність ґрунтовної фахової підготовки в сучасному світі, адже основним засобом виробництва стає інтелект людини, самобутність, творчий потенціал?» Рівень освіченості людей у наш час починає визначати конкурентоспроможність країни в економіці. Українцями завжди цінувались знання, і це знайшло відображення у численних прислів'ях: «За одного вченого дають десять невчених; наука не веде до бука; наука в ліс не веде, а з лісу виводить; вчення – світ, а невчення – п'ятьма; вчення в щасті прикрашає, а в нещасті втішає; потрібно вчитися – завжди згодиться; чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати; учиш змолоду – згодиться на старість», проте знання вперше стає капіталом, а капіталовкладення в розвиток освіти і науки дають більше прибутку, ніж інвестиції безпосередньо в сферу виробництва. До країн, що це осягли, належать, наприклад, Японія і Сінгапур, які не відзначаються багатими природними ресурсами. Найбільш характерною рисою постіндустріального суспільства

є перевага частки зайнятих у сфері обслуговування (до якої відносять освіту, охорону здоров'я, торгівлю, науку, державну діяльність, службу побуту, індустрію розваг тощо) над часткою працюючих у матеріальному виробництві, відбувається перехід від товарного виробництва до економіки обслуговування. На відміну від індустріального суспільства, у якому переважали працівники сфери «людина – техніка», в сучасній Україні зростає частка осіб, зайнятих у сфері «людина – людина». Ці зміни зумовлюють особливу значущість комунікативної діяльності, ефективність якої можлива за умови формування у закладах освіти знань етномовної картини світу – основи спілкування, гуманістичного світогляду у свідомості дітей та молоді. Тому в систему освіти активно впроваджуються новітні інформаційні технології навчання. Актуалізація комунікативної складової відбувається на фоні фундаменталізації знань як умови розвитку інтелектуального ресурсу країни, загальної культури, системності мислення, дієвості навчально-виховного процесу. Слушним є твердження академіка С. Гончаренка про те, що захищеною в соціальному відношенні може бути лише широко, фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрям і зміст своєї професійної діяльності у зв'язку зі змінами виробничих технологій або вимог ринку праці [2, 3.]. Окреслена тенденція зумовлює актуалізацію формування мовної картини світу, адже вона є базовою, а всі інші картини світу – філософська, хімічна, фізична тощо формуються та реалізуються на її основі. Отже, фундаментальність знань сучасного фахівця ніяк не є анахронізмом, а потребою сучасності. Показово, що у словосполученні *мовна картина світу* стрижневим компонентом є *картина світу* – сукупність ґрунтовних знань, засвоєних особистістю. Мова ж є засобом їх засвоєння і репрезентації. Безперечним є те, що у наш час недостатньо багато знати (інформація в сучасну епоху перестає бути привілеєм обраних). Актуалізується необхідність оперативно та ефективно використовувати отримані знання, доступно і компактно репрезентуючи їх у мові в інтересах справи, до якої знову ж таки завдяки мові долучаються інші учасники взаємодії.

Отже, потреба в інноваційній освітній парадигмі, важливою ознакою якої є інтерес до формування мовної картини кожної особистості, зумовлена сучасним соціально-економічним розвитком. Проте не лише ним. Актуальність формування у свідомості особистості уявлення про мовну картину світу як певну цілісність знань пов'язана й зі станом розвитку усвідомлення себе і світу пересічною людиною. Зокрема, про це йдеться у працях М. Гайдеггера і В. Сирова. В. Сиров вважає, що бачення світу як картини є не випадковим. Воно відтворювало і відтворює певний етап у розумінні людиною себе і способів свого відношення до світу [11, 17–22]. Одну з своїх праць М. Гайдеггер навіть назвав “Час картини світу” [13, 41–62]. У цій праці він пише: “Не дивно, що тільки там, де світ стає картиною, вперше постає гуманізм” [13, 51]. За В. Сировим, метафора “картина світу” не може бути застосована до античного та середньовічного світобачення, оскільки “культури античності та середньовіччя ніколи не

сприймали і не могли сприйняти світ як щось їм протиставлене або виставлене перед ними. Там, де індивід або співтовариство сприймають себе як частина цілого, там немає і не може бути протиставлення себе світові, а це означає, що не може бути і картини світу” [13, 18]. Далі філософ доводить, що бачення світу як картини є свого роду унікальним надбанням Нового часу, в епоху, коли людина досягнула суб'єкт-об'єктне відношення, де думка була “приречена битися в рамках опозиції віддзеркалення / конституювання” [13, 19].

У наш час усвідомлення світу і себе у цьому світі отримує свій подальший розвиток. Ні холістський, ні плюралістичний напрями філософії та освіти не спроможні успішно вирішити найгостріші проблеми сучасного людства. Перший із них передбачає потребу розробити таку філософію і відповідну їй єдино можливу систему освіти, які узагальнювали б основні досягнення всіх інших учень, а також здобутки педагогічної теорії і практики. Найвідомішою для нас спробою перебудови суспільства на холістських засадах є марксистсько-ленінська концепція. Плюралістично-релятивістські ідеї, на основі яких здійснювалося становлення другого напрямку, й досі вважаються пріоритетними. Згідно з цими ідеями визнається відносна істинність багатьох суперечливих між собою концепцій у філософії, соціології, освіті, що забезпечує їх мирне співіснування. Крім хаотичності різних диференційованих знань, які заважають успішно вирішувати будь-які складні комплексні проблеми, релятивістський напрям не дає можливості чітко визначити ті загальнолюдські цінності, що є найважливішими для сучасного людства. Актуальним для сьогоднішнього, ймовірно, є становлення принципів нового – третього – напрямку, який намагається синтезувати в собі основні позитивні досягнення перших двох і подолати їх недоліки. Одним із засновників цього напрямку у філософії, соціології та історії був К. Ясперс. Сутність своєї концепції він висловив у такому положенні: “Обов'язковий для всіх єдиний світовий порядок (на відміну від світової імперії) можливий якраз у тому випадку, коли численні світогляди залишаються вільними у своїй історичній комунікації” [12, 331].

Як же стосується викладене К. Ясперсом формуванню картини світу? Напряму, причетником якого є цей дослідник, ґрунтується на вільній комунікації. Аналогія освітньої діяльності як спілкування, на наш погляд, є визначальною, адже унікальність кожної людини з лише їй властивою мовною картиною світу не є недоліком при спілкуванні, навпаки яскравість кожної особистості робить спілкування більш продуктивним, порозуміння між комунікантами під час такої взаємодії будується на спільності між їхніми внутрішніми світами в інтересах розв'язання спільних завдань. Оскільки порозуміння зазвичай між окремими людьми досягти можна, подолавши мовний і світоглядний бар'єри, саме цей різновид взаємодії повинен лягти в основу порозуміння людства загалом, і в організацію освітньої діяльності зокрема. Уявлення про виховання у наш час зміщуються в бік розуміння виховання як процесу спілкування, а тому саме навички такої взаємодії й покликана формувати освіта. Слід визнати, що у зв'язку з необ-

хідністю становлення в освіті гуманістичної суб'єкт-суб'єктної парадигми, що передбачає рівноправність і самодостатність всіх учасників комунікативної взаємодії, завдяки якій особистість усвідомлює суб'єктом не лише себе, а й усіх учасників комунікативної взаємодії, у тому числі з педагогів як представників суспільства. Завдяки засвоєнню мовної картини світу, що є історично сформованою в повсякденному пізнанні спільноти та відображеною в мові сукупністю уявлень про світ, певним способом відображення і концептуалізації дійсності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, засвоюється дитиною у процесі її соціалізації, особистість здатна здійснити самоствердження та самореалізацію в усіх сферах життєдіяльності, що відбувається в умовах жорсткої конкуренції. Конкуренцеспроможність особистості на сьогоднішній день залежить не лише від наявності у неї систематичних знань з певного фаху, а й належної їх репрезентації у мові, що актуально, адже в Україні офіційно не працює чверть населення [7], а у минулому році кількість безробітних у світі досягла майже 212 мільйонів чоловік, а це є абсолютно рекордним показником на тлі минулих літ [7].

Сформована мовна картина є умовою успішності особистості не лише як фахівця на ринку праці, а й представника певного етносу, вона є запорукою її ідентичності, адже втрата цієї ідентичності окремою людиною і рівень розвитку держави на соціальному та індивідуальному рівнях залежить від того, наскільки кожен представник соціуму усвідомлює значення рідної мови. Не лише матеріальні потреби здатні визначати діяльність людини, а й духовні, про що, зокрема, Чингіз Айтматов писав: "Будь-який народ хоче бути не тільки ситим, але й вічним... Безсмертя народу – в його мові". Формування цієї ідентичності у сучасного молодого покоління відбувається на тлі глобалізаційних процесів. Саме до цих процесів належить освітній, вплив якого в умовах постіндустріального суспільства набуває особливо значення при формуванні світогляду молодих людей, репрезентованого у мові. В умовах поширення новітніх електронних засобів масової комунікації та посилення процесу вестернізації, стандартизації масової культури важливе значення набуває різностороння підтримка національно-оригінального. Це важливо ще й тому, що питання збереження національно-культурного поєднуються з економічними, адже у наш час мова певної країни (наприклад, англійська) має широке міжнародне розповсюдження, особливо в системі інтернет, де вона виступає своєрідним "мультиплікатором експортного потенціалу" [8, 238] інформаційних товарів чи інтелектуального продукту. Тобто сама мова додатково інвестує розвиток англомовної нації. І, навпаки, коли мова країни-експортера обмежена територією національного вжитку, виконує другорядну роль навіть у власній державі, то ця країна своєю мовою, напевно, недостатньо інвестує національний розвиток. Вочевидь, з одного боку, престижність мови починає пов'язуватися із успішністю нації, з іншого, новизна інформації по-різному стимулює розвиток мов народів світу [10]. Крім того, престиж-

ність рідної мови сприяє конкурентоздатності її носія у будь-яких сферах діяльності, у тому числі на ринку праці.

## Висновки

В Україні відбувається складний, проте творчий і цілеспрямований процес становлення ефективної системи освіти. Очевидно, не всі проблем будуть вирішені відразу, проте цей процес втратить сенс, якщо інновації не будуть ґрунтуватися на збереженні фундаментальності. Крім того, проблеми освіти, яка покликана виконувати соціально-державне замовлення, можливо розв'язати в організаційному і змістовому плані лише у комплексі з політично-економічними і соціальними. Мовна картина світу студента (учня) повинна формуватися у контексті потреб глобалізаційного світу, членом якого прагне стати Україна, а також, виходячи з потреб самої держави, якій необхідно зберегти внутрішню мовну єдність. Актуальність спрямовування освітньої діяльності на формування мовної картини світу зумовлена радикальними змінами в соціальному житті, змін у змісті та формах виховання. Ці зміни потребують створення моделі освіти, зорієнтованої на постійне розширення можливостей для саморозвитку особистості, свідоме і компетентне обрання нею життєвого шляху, її комунікативних можливостей, її здатність до вербального самовираження. Найефективніше це можливо здійснити в умовах суб'єкт-суб'єктної комунікативної освітньої парадигми. Дана парадигма, що спрямовується на гуманістичний розвиток і самореалізацію кожної неповторної особистості з лише їй властивою картиною світу, може бути дієвою лише за умови поєднання вітчизняного і зарубіжного досвіду з інноваційно спрямованими пошуками при збереженні всього позитивного, що виробила педагогічна думка. Зокрема, фундаментальність знань, що притаманна знанієвій парадигмі, залишається актуальною й для гуманістичної.

## Список літератури

1. Безробіття в Україні на тлі вільних робочих місць. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2339282.html>.
2. Гончаренко С. У. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу / С. У. Гончаренко // Педагогічна газета. – 2004. – грудень. (№12). – С 3.
3. Зінковський Ю. Ф., Мірських Г. О. Особливості сучасної парадигми вищої технічної освіти / Ю. Ф. Зінковський, Г. О. Мірських. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VKPI\\_rr/2010\\_40/articles/40\\_154\\_Zinkovskiy.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VKPI_rr/2010_40/articles/40_154_Zinkovskiy.pdf)
4. Зязюн І. А. Сучасна освіта у контексті гуманістичної філософії / І. А. Зязюн // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Зб. наук. праць / Ред. кол.: І. А. Зязюн (голов. ред.), С. О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н. Г. Ничкало, В. Г. Скотний та ін. – Львів: Світ, 1999. – Вип.4. – С.5-12.
5. Литвиновський Є. Ю. Системні проблеми сучасної освіти України / Є. Ю. Литвиновський. Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>
6. Овчинникова М. В. Сучасні освітні парадигми: основні визначення / М. В. Овчинникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/pspo/2010\\_25\\_1/ovhinn.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2010_25_1/ovhinn.pdf).
7. Рівень безробіття у світі б'є всі рекорди. Режим доступу: [http://www.utro.ua/ua/ekonomika/uroven\\_be\\_zrabotitsy\\_v\\_mire\\_be\\_t\\_vse\\_rekordy264575161](http://www.utro.ua/ua/ekonomika/uroven_be_zrabotitsy_v_mire_be_t_vse_rekordy264575161).
8. Potts Ch. The Logic of Conventional Implicatures / Ch. Potts // Oxford Studies in Theoretical Linguistics. – Oxford:

OUP, 2004. – P. 238.

9. Семенов О. Підготовка вчителя української мови і літератури: проблеми, пошуки, перспективи / О. Семенов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1953.html>.

10. Синявський Олекса. Норми української літературної мови / Олекса Синявський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravopys.vlada.kiev.ua/index.php?id=497>.

11. Сыров В. Н. Значение “Картины мира” в современной науке и философии / В. Н. Сыров // Картина мира: модели, метода, концепты. Материалы Всероссийской

междисциплинарной школы молодых ученых “Картина мира: язык, философия, наука”. – 1 ноября 2001. – Томск: Изд-во ТГУ, 2002. – С.17–22.

12. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття: Монографія / Серія “Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми”. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 352 с.

13. Хайдеггер М. Время картины мира / М. Хайдеггер // Время и бытие: статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – С. 41–62.

Н.І.Ашиток

#### ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА В КОНТЕКСТЕ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ

Классическая парадигма образования, базируясь на трансляционном общении, исчерпала свой гуманистический потенциал, поскольку интерпретирует образовательный процесс как субъект-объектное взаимодействие. В последней четверти ХХ столетия высокоразвитые страны внедряют парадигму образования, которая базируется на трансактном общении. Ее объект-субъектна специфика репрезентирует гуманистические тенденции в просвещении в условиях информатизации общества и компьютеризации всех сфер общества.

N. ASHITOK

#### THE EDUCATION COMMUNICATIVE PARADIGM

The intercourse dehumanization is an essential feature that characterizes crisis state of education. Based on intercourse of translator the classic education paradigm exhausted the humanism potential as it interprets educational process as subject – subjective interaction at the last quarter of the 20th century developed countries introduce education paradigm that based on subject intercourse. Its subject – subjective specific represents humanistic tendencies in education in the conditions of informatisation of society and activities computerization.